

FRELSE OG FORTABELSE

- ET RESPONSUM TIL PETER V. LEGARTH

Kaj Mogensen

Redaktionen af Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke har givet mig mulighed for at komme med en kommentar til professor Peter V. Legarths anmeldelse af min bog *Frelse og fortabelse* (Aros 2012).

Peter V. Legarths (PL) referat af bogen er udførligt, godt og præcist, og det fremhæver væsentlige pointer. Det er forståeligt, at han som professor i Det Nye Testamente især drøfter min bogs teksttolkninger, men det betyder, at han næsten ikke tager stilling til bogens systematiske del. Det er en skam, fordi sammenhængen mellem teksttolkninger og systematiske overvejelser er meget afgørende.

Der er ingen tvivl om, at den fremherskende teologi på Menighedsfakultetet (og tilsvarende steder) og min ligger langt fra hinanden i synet på frelse og fortabelse. Samtidig er der for mig at se også noget fælles: Opfattelse af teologi som en tænkning i og for den kristne menighed, troen på Bibelens betydning (til trods for forskelligt bibelsyn) og teologiens udgangspunkt i en

tro på den treenige Gud.

Jeg er klar over, at min opfattelse er kontroversiel, at den er i modsætning til hovedstrømmen af vestlig teologi, at også min teologi kan have fejl og mangler (s. 11) og at fortolkning aldrig er færdig (s. 12). Jeg forventer ikke tilslutning, men har dog det håb, at min fremstilling "i det mindste er en overvejelse værd" (s. 10).

PL anfører, at jeg formulerer mig "rigeligt skråsikkert". Til dette er at sige, at det er naturligt, at en forfatter tror på og argumenterer for sine synspunkter. Der citeres mange steder i bogen fra fremstillinger af teologer, der går ind for læren om en dobbelt udgang. Hvad der taler imod min egne opfattelser fremføres igen og igen. I bibelfortolkningerne nævnes ofte flere fortolkningsmuligheder, og mine egne fortolkninger fremføres ofte forsigtigt ("kan opfattes som", "måske" etc.). Bogens indledning (s. 11-14) burde tydeligt vise, at der netop ikke er tale om "skråsikkerhed": "Fremstillingen her bygger på den opfattelse, at fortolkning-

gen aldrig er færdig, altid foreløbig og på vej.”

Endvidere fremføres i anmeldelsen, at det er “lidt trættende med de mange og udførlige redegørelser, hvor KM til tider bevæger sig ud på nogle felter, som ikke direkte vedrører bogens tese. Den kan til tider fremstå lidt omstændelig.” Det kan man se forskelligt på, og jeg vil ikke afvise, at der nogle steder i tekstfortolkningerne kunne være strammet yderligere op. Men hensigten har været, som det fremgår af indledningen, at se frelse og fortabelse i en omfattende bibelteologisk og systematisk teologisk sammenhæng. Det er ikke blot en enkelt tese, der skal forfølges i bogen; den er et forsøg på ud fra et bestemt centrum at fremlægge en sammenhængende kristendomsforståelse.

Det nævnes endvidere, at “enhver ansats til læren om dobbelt udgang afstregjes på mange forskellige måder”. Men hele vejen i bogen fremføres argumenterne mod læren om dobbelt udgang i nøje sammenhæng med en analyse af, hvad dobbelt udgang indebærer. Jeg synes ikke, at læren om dobbelt udgang er angrebet “med stor voldsomhed”, men at den konsekvent og tydeligt afvises ud fra en udførlig argumentation, som man kan være uenig i.

PLs kritik og afvisning af bogens grundopfattelse går på dens fortolkning af de bibelske tekster. Han skriver, at “læren om alles frelse kun lader sig bibelsk begrunde (1) ved at omtolke relevante tekster og give dem mere eller mindre subtile forklaringer, (2) ved at tilbagevise visse bibelteksters relevans for emnet, (3) ved at overbetone isolerede formuleringer i bibelteksterne og (4) ved at negligere ord om dommen. Han tager disse kritikpunkter op en for en, og det vil jeg også gøre. Dog skal jeg indledningsvis anføre, at det er troen på Jesu Kristi forsonergerings universelle række-

vidde og håbet om det brudte skaberværks genoprettelse, som er det grundlæggende. Det afgørende for mig er, at troen på den kærlige skaber, der ved Jesus Kristus har forsonet sig med os syndige mennesker, ikke kan forenes med en tro på en Gud, der sender hovedparten af sine elskede menneskebørn i tidsubegrænset smerte. Troen på “alles frelse” er en følge af dette. I anmeldelsen fokuseres på denne følge, mens dens grundlag næsten ikke omtales, selv om det i bogen er det væsentligste.

1. Tekster omtolkes

Det anføres, at jeg mistolker Matthæusevangeliets mange udsagn om gråd og tænderskæren ved at slå til lyd for, at vendingen alene bruges om de fortabtes nuværende tilstand. Det er ikke korrekt. Jeg henviser til samtlige steder i Matt, hvor udsagnet bruges og skriver: “Billedet går på de fortabtes tilstand og kan være et udtryk for den smerte, det er ikke at være i Himmeriget”. Jeg udelukker ikke, at det i Matt kan opfattes futurisk. Tværtimod anfører jeg, at der er tale om, at Jesus ifølge Matt kommer som dommer, og at dommen har en dobbelt udgang (fx s. 155).

Hvad jeg argumenterer for, er, at det i NT i det hele taget ikke slutter med dommen. Jeg afviser endvidere talen om en tidsubegrænset pine i udsagnet om gråd og tænderskæren. Ordene om gråd og tænderskæren må ses i en sammenhæng med hele evangeliet. Hvis man gør det, kan det ikke ende med “gråd og tænderskæren”, men med en universel lovprisning af Gud.

PL anfører endvidere, at jeg skriver, at når vendingen bruges i Luk 13,28-29, er fokus ikke rettet imod frelse og fortabelse, men imod forholdet mellem jøder og kristne i frelsesplanen (s. 157).

Jeg medgiver, at det ikke er helt præcist. Jeg burde have skrevet: “Tekstens tema er

forholdet mellem jøder og kristne i frelses-historisk perspektiv”.

At det er temaet, viser det følgende i Luk (dommen over Jerusalem). Jeg har således ikke plæderet for en afvisning af det futuri-ske – snarere tværtimod – men jeg har sat teksten ind i et omfattende frelseshistorisk perspektiv ved at læse den i sammenhæng med Rom 9-11, der for mig er en meget central tekst, når der skal argumenteres for en universel frelse.

PL skriver, at jeg udlægger lignelsen om de betroede talenter (Matt 25,14-46) (s. 179-180) som gående på de livsmuligheder, der ikke blev udnyttet og at jeg fortolker “at blive kastet udenfor “i lignelsen om den gældbundne tjener, som at miste livets sande mening og betydning (s. 160). Det er korrekt. Jeg opfatter alle Jesu lignelser som billeder på dette liv (menneskelivet og kristenlivet) i lyset af Gudsrigets komme med Jesus. Der kan i nogle få lignelser være anvendt apokalyptiske billeder, men de skal fortolkes eksistentielt i sammenhæng med Jesu forkyndelse af Guds rige. Det kan man se forskelligt på, men den eksistentielle udlægning er ikke et forsøg på at “omtolke relevante tekster og give dem mere eller mindre subtile forklaringer”.

Hvad lignelsen om brudepigerne (Matt 25,1-13) angår, anfører PL, at jeg skulle skrive, at de tåbelige brudepiger ikke “nødvendigvis kommer til en lukket dør”, og at jeg “trøster os med, at sådanne ord snarere afspejler situationen i den første menighed, og at Jesus nok lukker døren op alligevel (s. 177-178)”. Det er en upræcis gengivelse af min tekst. Naturligvis er døren lukket i fortællingen. Jeg refererer den korrekt. Jeg skriver, at lignelsen bærer præg af at være udformet af Matthæus, men Peter V. Legarth stopper midt i en sammenhæng. For jeg fortsætter: “Men samtidig er der noget i lignelsen, der er præget af Jesu radi-

kale forkyndelse. Han stiller med lignelsen hvert eneste menneske overfor fordringen om at stræbe efter at opfylde Gudsrigets “etiske fordring”.

Også min udlægning af lignelsen om voddet gengives forkert. PL skriver: “Jesus taler for eksempel om de onde, som skal kastes i ovnen med ild (Matt 13,49-50). Med et snuptag ændrer KM flertalsformen til ental.”

Men der ikke her tale om, at flertallet (mennesker) ændres til ental her (den onde). Der er tale om, at det metafysiske onde, som er menneskeheden [og dermed hvert eneste menneskes] skæbne og skyld, skal tilintetgøres. Hvis lignelsen ikke tolkes eksistentielt og i sammenhæng med Jesu forkyndelse og forkyndelsen af Jesus, kan lignelsen kun bruges som argument for dobbelt prædestination. Lignelsen handler hverken om tro eller valg.

Den samme forkortelse foretager PL, hvor han citerer korrekt fra side 155: “Dommedag er hver eneste dag, hvor mennesket stilles over for den etiske fordring”, men han anfører ikke, at jeg fortsætter: “Det skal ikke afvises, at teksten i Matthæusevangeliet sammenhæng går på den dag, hvor Jesus kommer som dommer, og at dommen har en dobbelt udgang, hvad enhver retfærdig dom må have”. Min tekst er langt mere nuanceret og præcis i selve gengivelsen af de bibelske tekster, end det fremgår af Peter V. Legarths kritik.

PL refererer kort min opfattelse af, at synden mod Helligånden, som ikke kan tilgives, er Satans ondskab (Mark 3,22-30) (s. 206-209), men uden at nævne min argumentation. Det fremgår ikke af hans tekst, hvordan han forholder sig til min opfattelse, men da hans referat indgår som eksempel på omtolkning af tekster, må man formode at han (uden argumentation) blot afviser min opfattelse.

Som eksempel på omtolkning af bibeltekster nævnes til slut mit forsøg på at sammenholde retfærdiggørelse ved tro med Jesu korsdøds universelle rækkevidde (dokumenteret med Rom 5,18-21): “Da frelsen er ved troen, må konsekvensen være, at troen på et eller andet tidspunkt rækkes til hvert eneste menneske, der dermed frelses” (304). Dette sker senest ved døden. PL skriver, at denne eksegese er letsindig og spekulativ.

Men det drejer sig her ikke om eksegese af en bestemt Paulustekst, men om et forsøg på at drage en dogmatisk konsekvens af to sammenhørende opfattelser hos Paulus: 1, at retfærdiggørelse er ved tro, 2, at Jesu Kristi korsdød gælder hele skaberværket og at der ikke er frelse i noget andet navn.

Når Paulus bekender, at alle til sidst tager del i den universelle lovprisning af Gud (Fil 2,6-11), er det *min* slutning, at troen på et tidspunkt skænkes til alle. Dette skal sammenholdes med, at det er min opfattelse (som jeg deler med Paulus og Luther), at troen skænkes af Gud ved Helligånden. Man kan være uenig i mit forsøg på at sammentænke disse elementer, men ud fra bogens hovedsynspunkt (alforsoning og genoprettelse) er mine overvejelser her ikke “letsindige og spekulative”.

2. Tilbagevisning af visse bibelteksters relevans for emnet

PL anfører to eksempler på bibeltekster, som jeg tilbageviser ud fra bogens tese. Det ene er 2 Thess 1,5-10. Det er korrekt og skal ses i sammenhæng med det bibelsyn, som jeg har, og som der nøje er gjort rede for (s. 46-53 og s. 12ff.), hvorefter der ud fra det bibelske hovedanliggende kan rettes sagkritik mod enkelte tekster og hvorfra der ud fra det centrale kan lægges mindre vægt på mere perifere udsagn. Det er, hvad jeg har gjort i forhold til 2 Thess. Fremgangsmåden

er begrundet og teksten er loyalt refereret og seriøst fortolket.

Der andet eksempel er Dan 12,1-3. Også her refererer jeg udførligt skriftet (s. 122-125) og afviser ikke, at der er tale om “dobbelt udgang” (dog ikke som i *Confessio Augustana*). Men ud fra den grundopfattelse at der ud fra det centrale kritisk vurderes det perifere, må min afvisning af Dan som argument for dobbelt udgang i Bibelen begrundes. Det kan man være uenig i, men det er i nøje overensstemmelse med et luthersk syn på Bibelen.

PL fremfører, at jeg afviser de lignelser, der kunne modsige min tese ved at anføre, at “de næppe er talt af Jesus, men afspejler forhold i for eksempel Matthæus’ menighed (fx 144)”. Det er en forkortet og derfor misvisende omtale. Jeg skriver tværtimod: “Selv om lignelsen ud fra en historisk – kritisk betragtning ikke er fortalt af Jesus, men af Matthæusevangeliets forfatter, så forekommer lignelsen i det kanoniske nye testamente og skal derfor tages alvorligt”. Hvad jeg så også har gjort.

Jeg bebrejdes at se bort fra tekster, der rummer dobbelt udgang (2 Pet og Åb), “man leder forgæves efter en analyse af dem”. Dette er ukorrekt. Tekster fra begge disse skrifter er analyseret ret indgående i flere sammenhænge. 2 Pet på s. 43-44 Åb f.eks. s. 349. Tekster, som PL nævner at jeg ikke tager stilling til, er behandlet i min bog (han nævner f.eks. Åb 14, 9-11, som er behandlet i min bog s. 141 og Åb 20, 10, som jeg har behandlet s. 141).

Jeg har valgt at inddrage de apokalyptiske tekster i forskellige sammenhænge i bogen, men de er ikke afvist og det anføres loyalt, når disse tekster kan bruges som argumentation for dobbelt udgang. Min grundopfattelse af de apokalyptiske tekster er, at de som billedtale skal tages alvorligt samtidig med, at de skal ses i deres særlige

tilblivelsessituation. Skal vi have glæde af dem i dag (som afsløring, dom og trøst) skal de fortolkes eksistentielt. Også det kan man afvise, men det er ikke sandt, at jeg skubber disse tekster til side. Den eneste tekst i den sammenhæng, som jeg ikke nævner, er Jud. Det skyldes, at dets indhold er beslægtet med andre tekster, som er behandlet i bogen (2 Pet, s. 43).

PL har ret i, at der er enkelte tekster, som kan tolkes som udtryk for dobbelt udgang, der ikke er tolket eller tolket tilstrækkeligt i min fremstilling. Det gælder Jak 4,12; 2 Pet 3,7 og ikke mindst Mark 9,43 og Hebr 6,1-8. Der kan fra tilsvarende tekster, der er tolket i bogen, drages paralleller til disse tekster, men de burde være omtalt nærmere. Det må fremgå af min bog, at det ikke er et forsøg på at omgå tekster, der taler for dobbelt udgang, da tilsvarende tekster er inddraget, og da jeg aldrig fortier, at der er tekster, der kan tolkes som dobbelt udgang (dog aldrig som dobbelt udgang er udformet i *Confessio Augustana*).

Min konklusion er, at jeg ikke fortier eller bagatelliserer tekster, der kan tolkes som udtryk for dobbelt udgang, men bedømmer dem ud fra et grundlag, som jeg finder er bibelsk begrundet og ser de få tekster, der tyder på dobbelt udgang, i lyset af det grundlæggende og altafgørende i Bibelen: Alforsoning og genoprettelse.

3. En selektiv læsning af visse bibeltekster

PL fremfører først, at jeg forstår udsagnet om, at Jesus er Guds lam, der bærer al verdens synd (Joh 1, 29) som et udsagn om, at alle mennesker bliver frelst (s. 247-249). PL anfører ikke, hvorfor han mener, at dette udsagn er forkert. For mig at se må "verden" her betyde "alle mennesker" – hvad ellers? Endvidere nævner PL min udlægning af 2 Kor 5,17-21 (s. 294-295), men det frem-

går ikke, hvorfor og med hvilken argumentation min udlægning skulle være forkert. Hele dette afsnit i PLs anmeldelse er uden argumentation.

Det er klart, at alle disse tekster ikke kan gennemgås i en anmeldelse, men det havde været interessant med en antydning af, hvorfor universelle udsagn i Det nye Testamente alligevel ikke er det. PL samler det i et udsagn: "Det ligger i kærlighedens væsen, at det er muligt at sige nej til den [...] Menneskets valg og ansvar skal respekteres". Det afviser jeg ikke og drøfter indgående menneskets frihed i forhold til Guds kærlighed. Der tages i anmeldelsen ikke stilling til dette.

PL kritiserer også min fortolkning af Fil 2,10-11, fordi jeg forstår teksten som en universel lovprisning af Gud. Hans indvending er indgående drøftet i min bog, men det tages der heller ikke stilling til i anmeldelsen. Det fremføres, at Fil 2,10-11 er hentet fra Es 45,24, hvor det hedder, at "alle der raser mod ham, skal komme til ham og blive til skamme". Endvidere henviser PL til slutningen af Esajas bog, hvor der tales om, at Herrens modstandere skal ligge som maddiker i en uudslukkelig ild. Kan PL mene, at dette skal opfattes bogstaveligt – og i en kristen sammenhæng? Men afgørende er, at Paulus i Fil netop standser før v24 i Esajasteksten og at slutningen af Es netop ikke nævnes i denne sammenhæng. Det må være væsentligt, at Esajascitatet kun er fra Es 45,23b og standser her på samme måde, som Esajascitatet i Luk 4,18-19 fra Es 61 netop standser umiddelbart forinden, der hos Es tales om "en hævn dag fra vor Gud. Kan det være rigtigt, at slutningen af Es, der ikke citeres i Fil, skal afgøre, hvordan den ældste kristne hymne og bekendelse skal forstås?

Til de øvrige tekster i NT, som udtrykker alforsoning og universalitet, fremfører

PL blot, at det ikke er “tekster, der med rimelighed kan tages til indtægt for læren om alles frelse. Dette vil også stride imod tydelige udsagn hos Paulus, hvori han omtaler den dobbelte udgang”. Jeg må spørge: Hvordan kan Jesus være alle menneskers herre og frelser, hvis han ikke er det alligevel? Hvordan kan Gud vise barmhjertighed mod alle, hvis han ikke gør det alligevel, hvordan kan Gud blive alt i alle, hvis han ikke bliver det alligevel?

Til PLs opfattelse af, at jeg overbetoner isolerede formuleringer i bibelteksterne, der kunne tyde på alforsoning og genoprettelse, skal jeg fremføre, at der ikke er tale om enkelttekster af perifer betydning, men at det drejer sig om nogle af de mest centrale tekster i Det nye Testamente: Adam/ Kristus – typologien (Rom 5,12-21; 1 Kor 15), den frelseshistoriske fremstilling i Rom, de ældste hymner og bekendelser (Ef, Kol, Fil), de mest betydningsfulde lignelser (Luk), nadverteksterne, Jesu etiske forkyndelse af fjendekærlighed, de ældste kristne prædikener. Der er alle steder tale om omfattende tekstsammenhænge og ikke om isolerede formuleringer. Og alle steder er disse tekster fortolket indgående i deres sammenhænge. PL har i sin anmeldelse set borte fra dette.

4. Negligering af ord om dommen

PL anfører nogle tekster fra den antikke jødedom, hvoraf det fremgår, at der ikke der hersker tvivl om eksistensen af helvede og fortabelse: “Hvis Jesus her ville gå imod en sådan opfattelse, måtte man vente, at han havde gjort det utvetydigt klart. Men det har Jesus ikke gjort. Tværtimod.”

Inddragelse af tekster fra den antikke jødedom er ikke så relevante i min sammenhæng, selv om jeg ikke vil afvise, at de i høj grad kan og bør indgå i en historisk-kritisk fortolkning af NT. Men uden at afvise betydningen af det historiske er det

en nutidig forståelse, der er bogens sigte. Endvidere: Det er metodisk problematisk at bestemme Jesu forkyndelse ud fra, hvad han ikke siger.

PL anfører en række skriftsteder som belæg for dobbelt udgang. Jeg kan ikke tage stilling til dem alle, men skal blot anføre, at næsten alle stederne er nævnt i min bog og fortolket i de sammenhænge, hvori de indgår.

PL henviser særligt til min gennemgang af lignelsen om verdensdommen (Matt 25,31-46). Efter min opfattelse er denne lignelse et kald til at møde Jesus i det nødstedte medmenneske og en dom over os, når vi svigter dette. Dette er udformet i et traditionelt, apokalyptisk præget billedsprog. Jeg har indgående argumenteret for denne opfattelse. Hvis man vil fastholde teksten som en tekst om dobbelt udgang bliver man nødt til at tro på en dom efter gerninger.

Et eksempel på PL argumentation for bibeltekster, der dokumenterer dobbelt udgang er Matt 5,22: “den, der råber tåbe til sin broder, bliver dømt skyldig til helvedes ild”. Hvis denne tekst opfattes bogstaveligt og løsrives fra bjergprædikenens sammenhæng, må det betyde, at intet menneske frelses.

Dommen spiller en afgørende rolle i min bog (s. 329-346). Jeg tolker de radikale domsudsagn i sammenhæng med Guds tilgivelse og genoprettelse ved Jesus Kristus. Jeg afviser på ingen måde dommen og dens alvor, men må afvise at Guds dom indebærer fordømmelse til tidsubegrænset smerte efter døden.

Afslutningsvis anfører PL, at det er en gåde for ham, at jeg i lyset af de utvetydige udsagn om helvede som det frygtindgydende sted med gråd og tænderskæren, kan hævde, at alle i sidste ende bliver frelst: “I ingen af disse tekster er der et formildende udsagn om at mennesket renses for derefter

ter at blive frikendt af dommeren”.

De fleste af de bibelhenviisninger, som PL henviser til, er fra Jesu lignelser, hvor der bruges et apokalyptisk præget billedsprog, der efter min mening skal fortolkes som gående på dette liv i lyset af Gudsrigets komme. At tage teksterne alvorligt er ikke nødvendigvis at opfatte dem bogstaveligt. En eksistentiel / kristelig udlægning af disse tekster er en nærliggende mulighed.

Endvidere: Jeg læser evangelierne som fortløbende fortællinger og ser Jesu forkyndelse i lyset af inkarnationen, Jesu korsfæstelse, død og opstandelse. Det sætter ikke Alvoren i Jesu forkyndelse af dom ud af kraft, men det anskuer den i sammenhæng med, at han gik til Jerusalem for at dø for syndere. Matt ender med missionsbefalingen med udgangspunkt i, at Jesus har al magten, og i Luk beder Jesus Gud om tilgivelse for dem, der korsfæster ham. Teksterne mister kun alvor, hvis man ikke regner dette (kristen)liv for alvor.

PL finder det svært at fastholde læren om dobbelt udgang, men “Det er nu engang ikke op til os at definere Guds kærlighed. Gud er kærlighed, og det er Gud efter sine egne standarder, ikke efter vore standarder. Vi skal passe på, at vi ikke skaber Guds kærlighed i vort eget billede”. Det kan jeg ikke være uenig i. Men vi kan ud fra bibelske tekster komme en bestemmelse af Guds kærlighed nærmere. Guds kærlighed åbenbares for os i Jesus Kristus som selvhenvivende, livgivende og genoprettende. Den fylder os med glæde. Den gør troen, håbet og kærligheden levende. Der er forskellige gudsbilleder i Bibelen og alt kan ikke sættes på en formel, men det grundlæggende er billedet af den barmhjertige far, der tilgiver og genopretter. Jeg kan ikke forstå, at dette billede kan forenes med billedet af en Gud, der sender hovedparten af sine skabte og elskede menneskebørn i tidsubegrænset

smerte. Så bliver talen om Guds kærlighed så langt fra, hvordan vi opfatter kærlighed, at den bliver meningsløs. Udsagnet om at Gud er kærlighed må være en samlet forståelse af, hvad Gud i Jesus Kristus er for os.

PL skriver, at jeg overhovedet ingen forståelse har for det legitime i læren om den dobbelte udgang. Tilhængerne af læren om dobbelt udgang anfører selv, at denne lære er svær at forlige sig med. Der anføres forskellige positive sider ved læren (at den er et værn mod antinomisme, at den respekterer menneskets frihed). Jeg har udførligt begrundet min afvisning af disse synspunkter i min bog og skal ikke gentage dem her. Tilhængerne fremfører, at de helst ville være læren om dobbelt udgang foruden, men at det er Bibelen, der fastholder dem på læren. Min bog er et forsøg på at vise, at troen på alforsoning og håbet om genoprettelse står stærkere i Bibelen end dobbelt udgang. Det er sandt, at jeg ikke udtrykker en forståelse for det legitime i læren om dobbelt udgang, for jeg finder den i bogstavelig forstand *håbløs*.

PL skriver, at jeg ikke viger tilbage for særdeles stærke udsagn om min modpart. Jeg citerer teologer, der lærer dobbelt udgang, men jeg opfatter dem ikke som modstandere, fordi jeg argumenterer imod deres opfattelse. Jeg har bestræbt mig på at være tydelig i min argumentation og i min redegørelse, men jeg mener ikke, at der er “særdeles stærke udsagn om min modpart”. Jeg argumenterer for, at læren om dobbelt udgang (som den er formuleret i CA og som den har været forkyndt op igennem kirkens historie) er i uoverensstemmelse med evangelisk kristendom, at den har ødelagt kristenlivet for mange og at troen på alforsoning og genoprettelse er i overensstemmelse med hovedlinjen i Bibelen og kan være en befrielse og drivkraft til kristenliv og mis-

sion. Jeg har forsøgt at sætte den tro og det håb ind i en bibelsk, evangelisk – luthersk kristendomssammenhæng. På mange måder er min fremstilling ortodoks, “umoderne” og “bibelforankret”. Måske er det derfor, at den opleves så farlig? Når så meget står på spil, er det rimeligt at formulere sig så tydeligt, som man evner. Det har jeg efter min opfattelse gjort og jeg finder ikke min fremstilling polemisk. I forhold til for eksempel Menighedsfakultetet mener jeg at have fremstillet dets formål på en loyal og upolemisk måde.

Når jeg skriver, at læren om dobbelt udgang rummer en “farisæisk grundstruktur” er det ikke et udsagn om, at de, der lærer og forkynder dobbelt udgang, er farisæere. Det er tydeligt angivet (s. 36), at det er læren, det drejer sig om og det er begrundet.

PL nævner endvidere min afvisning af verbalinspirationslæren som et eksempel på “stærke udsagn om min modpart” og citerer: “Når alt er inspireret af Helligånden, må alt være lige rigtigt” (s. 60) – “Hvis alt er Guds ord, må alt være centralt” (s. 64). Uden argumentation skriver han polemisk: “Det er ganske enkelt noget sludder”. Det har jeg svært ved at se. Hvis hele Bibelen er Guds inspirerede og fejlfrie åbenbaring, hvis *Skriften* er Guds Ord, må alt være betydningsfuldt. Jeg mener også, at der er centrum og periferi (og noget, der falder helt uden for og noget, der ud fra centrum er kritisabelt), men jeg mener heller ikke, at skriften *som skrift* er Guds ord. Hvis man antager skriften som Guds ord og fastholder, at der er centrum og periferi, må den fortolkende teolog være overordnet Guds ord. Kan man hævde, at der er nogle Guds ord, der ikke er centrale? Dette kan diskuteres, men jeg finder ikke, at mit udsagn uden videre kan afvises som “sludder”.

PL fremhæver et bestemt udsagn i min bog som “besynderligt”. Det er på side 70:

“Gud har intet væsen. Gud er en aktivitet og en relation i forhold til mennesker. [...] Det giver ingen mening at sige, at Gud er Gud, om alle mand var døde”. PL skriver: “Med andre ord: Hvis ikke der var mennesker, ville Gud heller ikke findes. For Gud er en relation. Det er for mig ganske overraskende, at KM vil formulere sig sådan. Man spørger sig selv, om han virkeligt mener, hvad han siger.”

Naturligvis mener jeg, hvad jeg skriver. Læst i sammenhængen skulle min formulering ikke være så besynderlig. Meningen er, at der i Bibelen ikke er tale om abstrakte filosofiske udsagn om Gud. Gud kendes altid ved sine gerninger, hvortil hører hans tale. At tale om Gud er at tale om Gudsforholdet (eller med Melanchthon: At tale om Gud er at tale om hans velgerninger). Jeg har ikke hævdet, at hvis der ikke var mennesker, ville Gud ikke findes. Jeg har hævdet, at vi alene kender Gud som aktivt handlende i forhold til os. Alt i min fremstilling er båret af en tro på, en bekendelse og forkyndelse af den levende Gud, som kommer til os i Jesus Kristus. Hvis man vil misforstå mig, kan man godt gøre det, men jeg synes ikke det burde være til at misforstå. Kan PL selv tale om Gud uden at det sker ved en tale om Gudsforholdet hvad Gud er *pro nobis* (for os)?

Til slut kommer PL med en lignelse. Der er gået ild i et hus, og jeg forkynder, at der er fred og ingen fare. De bibelske udsagn om Guds hellighed, Guds dom og Guds vrede kan vi tage det roligt med. Det har ingen evighedsbetydning, hvis man afviser evangeliet og kaster vrage på Guds kærlighed. Fred og ingen fare.

Jeg forkynder ikke, at der er fred og ingen fare. Jeg forkynder både Guds hellighed, Guds dom og Guds vrede. Fortabelsen er forfærdelig virkelighed. Rundt om i verden står tusindvis af kors på soldatergrave,

mennesker fortaber livet for hinanden og sig selv. Vi skal alle stå for Guds domstol. Vi, der er kristne, gør det hver eneste dag og hvert eneste menneske skal stå for domstolen, når Kristus kommer for at dømme levende og døde. Guds vrede er Guds kærligheds harme og modstand mod alt, hvad der ødelægger det skabte og elskede liv.

Det kristne menneske kan midt i alt dette hvile trygt i troen på Guds barmhjertighed, syndernes nådige forladelse og følge kaldet til at være Guds medarbejder på hans riges komme.

Det er det positive anliggende, som har drevet mig til at arbejde med disse tanker og skrive denne bog. Dette medfører så et opgør med den lære, tro og bekendelse, der reducerer himlens og jordens og menneskets skaber til at være en lille hævngherrig stammegud, der sender mennesker i tidsubegrænset smerte.

Det kan godt undre mig, at der ikke i anmeldelsen for alvor tages stilling til min fremstillings grundlæggede systematiske tanker. Jeg opfatter også min bog som en tak til og lovprisning af den treenige Gud.

Til slut: PL bruger udtrykket "bedrageri" om min fremstilling. Jeg har fremlagt mine synspunkter åbent til drøftelse og gerne til kritik. Og man kan gerne være uenig. PL har i MF-bladet nummer 01, 2013, skrevet: "Kaj Mogensen påtager sig et meget stort ansvar, fordi hans bog kan føre mange på vildspor". Jeg påtager mig gerne ansvaret for, hvad jeg har skrevet. Jeg havde unddraget mig et ansvar ved ikke at skrive den.

Afslutningsvis vil jeg gerne takke redaktionen for at have givet plads for min kommentar til anmeldelsen. Måske kan samtalen fortsætte på en eller anden måde om et tema, som anmelderen og jeg er uenige i, men som vi begge finder væsentlig.